

Volby romských králů jako příklad sebeorganizování Romů v meziválečném období²

The election of Romani kings as an example of Romani self-organization in the interwar period

Abstract

The article addresses the institution of the Romani “king” and the processes of his election among the Roma in interwar Czechoslovakia. These activities are seen as manifestations of Romani self-organization and efforts to seek self-representation independent of the majority institutions. It is primarily based on texts from the contemporary press, although this source is tinged with a considerable amount of sensationalism and exoticization. The institution of the Romani king is presented on the example of neighbouring Poland, where the older tradition of electing Romani kings was revived in the interwar period by Kalderash boilermakers from the Kwiek family. The article focuses on activities of Czechoslovak Roma aiming at the election of their own king, involving different Romani communities from different parts of the country. It presents reports about Romani congresses and meetings organized with the aim of electing a king or taking a public position on another election. It also discusses the terminological adequacy of the Czech term “king” as a term established in non-Romani references to the position, but is not generally used in Romani.

Key words

Roma; interwar period; Romani king; election of the Romani king; Kalderash; Lovári; self-organization of the Roma; self-representation; international contacts

Jak citovat

Hajská, M. 2024. Volby romských králů jako příklad sebeorganizování Romů v meziválečném období. *Romano džaniben* 31 (1): 19–52.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13696219>

1 Autorka působí na Semináři romistiky, Ústav etnologie a středoevropských a balkánských studií, FF UK. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0731-0346>. E-mail: marketa.hajska@ff.cuni.cz

2 Výzkum, v rámci kterého vznikl tento článek, byl financovaný z projektu č. 19-26638X, “Genocide, Post-war Migration and Social Mobility: Entangled Experiences of Roma and Jews,” podpořeném GA ČR. Autorka by chtěla poděkovat za pomoc s orientací v textech polských badatelů Monice Szewczyk, za překlad z němčiny Evě Zdařilové a za pomoc s obrazovými přílohami Ladě Vikové.

„Před nějakým časem zemřel nedaleko Varšavy cikánský král Michael Kwiek,³ který podlehl následkům pobodání během rvačky. Od té doby tíží tento kočovný národ z dunajských zemí starost zvolit si důstojného nástupce. Již v neděli si všimlo četnictvo nespočtu cikánů, kteří proudili do Opavy ze všech světových stran a včera v ranních hodinách bylo na Slavkovském vojenském cvičišti shromážděno již přibližně 1 000 cikánů s úmyslem zvolit si nového cikánského krále. To vše, aniž by jejich úmysl vzbudil větší zájem u obyvatel Opavy. Rozlehlý areál Slavkovského vojenského cvičiště nabízel veskrze romantický obraz. Ve 200 vozech se sem sjeli cikáni ze všech koutů republiky, aby zde zrealizovali důležitý akt královské volby.“⁴

Novinový článek, jehož název v českém překladu zněl „Nepovedená volba cikánského krále v Opavě“, který vyšel v regionálním slezském německy psaném deníku v červnu 1937, stojí za mým počátečním zájmem o téma romských králů a okolností spojených s jejich volbami. Barvitě líčí pokus o volbu „cikánského krále“, která nakonec skončila neúspěchem, ne však z důvodu nedosažení konsenzu ze strany Romů, nýbrž proto, že vojenská posádka v Opavě nakonec zamítla žádost Romů o poskytnutí prostoru cvičiště a celý sjezd Romů byl za asistence četníků rozptýlen.⁵ Průběh této události z přelomu května a června 1937 nastíněný v citovaném článku, jakožto i další okolnosti tuto událost předcházející a následující, stojí za detailnější analýzu. V tomto textu se zaměřím na instituci tzv. romského krále a procesy jeho volby v meziválečném Československu, na které se můžeme dívat jako na určitou fázi snah Romů o hledání vlastní politické reprezentace a také jako na jeden z aspektů vytváření vlastních organizačních struktur. Ukážu, že tento proces se neodehrával ve vzduchoprázdnu, nýbrž v reakci na dění u okolních romských skupin, zejména u polských Kalderachů, kteří vyvíjeli v předválečné dekádě značné úsilí vytvořit vlastní politické struktury.

1 Sebeorganizování Romů na území Československa před druhou světovou válkou

O aktivitách souvisejících se sebeorganizováním Romů na území bývalého Československa, ale i širšího regionu střední Evropy, se většinou uvažuje až v souvislosti s etnoemancipačními procesy na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století. Sadílková, Slačka a Závodská ve své knize z roku 2018 věnovali pozornost sebeorganizačním snahám motivovaným samotnými Romy, a zejména

3 Ve skutečnosti se jednalo o jiného krále, Matyáše Kwieka, který zemřel na následek zastřelení dne 25. března 1937 (Gontarek 2022: 342).

4 *Neues Tagblatt für Schlesien und Nordmähren* (4) 2. 6. 1937, Mißglückte Zigeuner Königswahl in Troppau, str. 6.

5 Těž *Lidové noviny* (275) 3. 6. 1937, Nezdařená volba cikánského krále, str. 4.

vyjednávání spoluúčasti Romů na řešení jejich postavení v poválečném období v letech 1948–1969, tedy v období, kdy mocenské autority sice deklarovaly ochotu k diskuzi o participaci Romů, avšak samostatné iniciativy ze strany Romů vzbuzovaly značné obavy, zejména na centrální úrovni (Sadílková, Slačka, Závodská 2018). Za první organizaci sdružující Romy na celorepublikové úrovni bývá nejčastěji považován až Svaz Cikánů-Romů (1969–1973), který představuje vyústění snah o participaci a sebeorganizaci Romů. Existují náznaky, že v určité míře docházelo k těmto snahám již před druhou světovou válkou. Například Lada Viková a Dušan Slačka přinášejí doklady, že v meziválečném období docházelo k pokusům ze strany (moravských) Romů zlepšit postavení svých komunit. Konstatují, že v tomto období docházelo k úsilí o zlepšení vzdělávacích a sociálních podmínek a k pokusům o vytváření pozitivního obrazu Romů směrem k většinové společnosti, například provozováním amatérské divadelní činnosti nebo zapojováním do organizovaných sportovních aktivit (Slačka, Viková 2022: 318–320).

Aktivita, na které se v tomto textu zaměřím, jsou ovšem zcela jiného charakteru, než jaké najdeme u Vikovou a Slačkou popisované komunity Romů usazených na jižní Moravě. Způsoby sebeorganizování, na které se v této studii zaměřuji, se týkaly Romů, kteří sice mohli disponovat určitou formou lokálního ukotvení v některé obci, avšak přesto vykazovali aktivní (často profesní) mobilitu. Ta jim mimo jiné umožňovala být v čilém kontaktu s dalšími Romy. Zmíněná mobilita přesahovala hranice Československa, a dané skupiny mohly tím pádem mít širší přehled nejen o obchodních, ale i mocenských a politických aktivitách dalších Romů.

1.1 Metodologická reflexe: práce s dobovým tiskem

Při studiu tématu existence romských králů a souvisejících příkladů sebeorganizování Romů v době první republiky jsem opětovně narážela na dilema bytostně přítomné ve výzkumu romské historie. Tím je naprostá jednostrannost existujících zdrojů nabízejících pouze záznamy majoritní provenience. Pohled Romů a jejich vlastní vysvětlení těchto vesměs velmi sporadicky zaznamenaných událostí se i v tomto případě bohužel nedochoval, a tak máme z jejich strany k dispozici pouze kusé pamětnické narativy, k tématu pořízené o více než půl století později. Ty ovšem málokdy dostatečně popisují sledované období první republiky. V případě studovaného fenoménu, totiž instituce volených romských králů, tato jednostrannost vyčnívá o to naléhavěji, jelikož se jednalo o příklady vnitřních struktur, o kterých Romové ve své době možná cíleně podávali novinářům a dalším veřejným osobám záměrně posunutý obraz, a tak je velmi složité určit povahu a význam těchto institucí pro Romy samotné.

Archivní záznamy státní správy přinášejí minimum informací k tématu. Nalezla jsem v nich například pouze příklady sledování četníků a okresních úřadů polské „královské rodiny“ Michała Kwieka, která se pohybovala v první polovině třicátých

let po Československu. Primárně ukazují, že se četnické stanice napříč republikou snažily tuto rodinu daktyloskopovat⁶ a sledovat její pohyby. Nejvíce konkrétních zpráv o romských králích a jejich volbách tak poskytuje dobový tisk. Digitalizace značného množství prvorepublikových mediálních zdrojů a možnost centralizovaného přístupu v digitální knihovně Moravské zemské knihovny nebo v digitální knihovně v Bratislavě mi dovolila vyhledávat mediální příspěvky ve sledované době podle zadaných hesel, jako byl „cikánský král“, „cikánský sjezd“, „cikánský sněm“ atp.

Jsem si vědomá toho, že mediální články zaměřené na „Cikány“ v meziválečném období představují specifický a značně komplikovaný zdroj, ve kterém nalezneme prvky senzacechtivosti a orientalizmu, a tudíž je potřeba s ním nakládat se značnou obezřetností. Dobová média líčí počínání „cikánských králů“ i procesů jejich voleb se záměrem pobavit, pohoršit a celkově naplnit exotické představy svých čtenářů o dění mezi „Cikány“. Ti jsou obecně líčeni v zrcadle dobové morální paniky, v intencích „metly venkova“, pomyslného trvalého zla a „cikánské otázky“ – ve smyslu problému, který je třeba vyřešit (Baloun 2020: 22). Na zjištění, že snad mají mít své krále, navíc v době, kdy se střední Evropa zbavila svých monarchů, je nahlíženo jako na zpátečnický a zároveň nepravděpodobný, až smyšlený prvek, a tento fakt je značně parodizován. Z toho důvodu je potřeba s těmito omezeně hodnověrnými prameny pracovat se značnou opatrností a podrobit je důkladné kritické reflexi.

Stejnou metodu, tedy analýzu dobového tisku, pro výzkum fenoménu romských „králů“ na území Polska používá i polská badatelka Alicja Gontarek, která konstatuje, že i když je samozřejmě třeba k tiskovým zdrojům přistupovat opatrně, s velkou mírou konstruktivní kritiky a s oproštěním se od interpretací života „Cikánů“ v souladu s duchem doby, pokus o analýzu dostupného materiálu je správným řešením, a to zejména z toho důvodu, že jiné prameny neexistují, což činí dobový tisk zcela unikátním zdrojem (Gontarek 2022: 328). Stejně zdroje pro výzkum činností polské „královské“ rodiny Kwieků ostatně používal o několik desetiletí dříve i zakladatel polského romistického bádání Jerzy Ficowski (Ficowski 1985) a další badatelé, na území Československa potom také historik Ctibor Nečas (k tématu zejména Nečas 2008).

V dobovém tisku si lze na první pohled povšimnout ironického, až posměšného tónu, jakým je o těchto postavách a událostech referováno. Podobně ironizující tón ovšem proniká i do děl klasických badatelů. Například historik Ctibor Nečas konstatoval, že spíše než o „krále“ se (v případě polské romské elity) jednalo pouze o „králíky“ (Nečas 2008: 19), což můžeme považovat za přirovnání využívající parodizaci. Nečasovo dílo na jedné straně představuje ojedinělou badatelskou snahu v článku objektivně informovat o počínání Michala II. na území Československa. Nečasův přínos coby historika, který se tímto u nás opomíjeným aspektem dějin

6 K tomu došlo podle všeho již v roce 1932, viz článek *Expres* (121) 27. 5. 1932, Král Michal II. daktyloskopován i s 25 druhů svého komonstva, str. 1.

Romů zabýval, je nezpochybnitelný. Na druhou stranu do jeho studie o cestách krále Kwieka po Československu opakovaně pronikají poznámky a hodnocení, která jsou podobného vyznění, jaká nalezneme v dobovém tisku. Michał Kwiek je představen jako samozvaný a velmi suverénní lídr, který spolupracoval s tajnou policií, jež mu za to pomáhala při volbách (tamtéž: 19). Jeho politické aktivity potom Nečas přímo označil za „fantastické, až fantasmagorické projevy“ (tamtéž: 20).

2 Tajemný fenomén romských „králů“

„Slovo ‚král‘ vždy vyvolává vznešené asociace a emoce. A když k tomu přidáme fakt, že se jedná o krále cikánského – pak je tu i prvek tajemna.“⁷

Při studiu dobového tisku se mi neustále vracelo na mysl několik otázek: kdo vlastně byli tito králové a jaké bylo jejich postavení v komunitách Romů? Jak početné komunity Romů zastupovali? Jak je asi vnímali samotní Romové a jak je sami nazývali? Nešlo jen o (do jisté míry) atrakci směrem k většinovému obyvatelstvu? Pokud ne, z jakých komunit tito králové byli rekrutováni, do jaké míry samovolně a do jaké míry v reakci na okolní komunity?

Studiu fenoménu romských králů v československém prostoru, jejich funkcím a způsobům jejich voleb se u nás badatelé věnovali doposud spíše okrajově. Ve svém starším a méně známém textu z roku 1962 Milena Hübschmannová uvádí, že instituci romského krále znávali většinou jen kočovní Romové. Pohřeb jednoho krále, který znamenal setkání velkého množství Romů, byl podle ní většinou spojen s volbou nového. Podle jejích informací se v předválečném období k volbě nového krále sjížděli Romové z celé Evropy, volby se pořádaly například ve Francii, v Polsku nebo v Rumunsku (Hübschmannová 1962: 18). Na druhou stranu Hübschmannová ve svém textu vyjádřila úvahu, že tito králové nebyli nikdy skutečnými mluvčími nebo zástupci Romů. Jejich volba byla podle ní spíše jen pro formu a pro efekt. Sama uzavírá, že to, jakou měli králové moc nad svými romskými subjekty, není přesně známo, protože „ve skutečnosti byli příslušníci každého tábora podrobeni svému vajdovi nebo čibalovi“ (tamtéž). Poslední dvě tvrzení ovšem podle mého názoru platí zejména u Romů usedlých, zejména dlouhodobě usazených na Slovensku (tzv. slovenských Romů), u kterých se, jak sama výše poznamenává, instituce romského krále nevyskytuje.

S existencí funkce tzv. romského krále se na našem území, kromě již zmiňovaného působení polských předáků z rodu Kwieků, setkáme zejména ve spojení se Sinty, a dále s olašskými Romy – Lováry. Co se týče Sintů, je tato

7 ngs24.pl, 9. 4. 2021, Cyganie w Świętochłowicach. Poznaj historię króla Romów, *NGS24*. Dostupné z: <https://www.ngs24.pl/cyganie-w-swietochlowicach-poznaj-historie-krola-romow-ze-swietochlowic> [cit. 20. 8. 2024].

institute (na území Československa) poměrně málo popsána, můj výzkum dobového tisku ovšem instituci romského „krále“ u této skupiny jasně potvrzuje. Je otázkou, do jaké míry bylo Sinty samotnými pro vůdce používané slovo „král“, jak o této funkci referují dobová média, a do jaké míry slovo „baron“, které uvádí praprapravnučka jednoho z držitelů této funkce, o kterém hovořila jako o „Baronim“.⁸ Další neznámou zůstává, jak početné skupiny a na jak velkém území tento vůdce zastupoval, připadne, s čím byla tato funkce spojena.

2.1 „Olašský král“

Co se týče olašských Romů – Lovárů, žijících v České republice, institute „krále“ a jeho volba se dochovala až do současnosti. Nicméně v odborné literatuře je tato institute minimálně popsána. Naopak lze nalézt velké množství mediálních zpráv, které jsou však opět velmi ošemetné. O králi olašských Romů – Lovárů se často nepíše jako o „romském králi“, ale jako o „králi olašském“. O slávu tohoto titulu se v prvních letech nového milénia postaral zejména v Ostravě žijící král Jan Lipa, zvaný *nano Janko*, který poskytoval novinářům výměnou za určitou finanční částku poměrně rozsáhlé rozhovory na toto téma. Z etnografického hlediska je ovšem takovýto narativ poskytovaný na přání a za úplatu novinářům poněkud problematický, značně reprezentující ideální, deklarativní rovinu této funkce. Lipa navíc sám prohlásil, že určité okolnosti by měly zůstat Neromům zatajeny.⁹ Před

Pohřeb olašského krále Josefa Smolky, 21. 8. 1999 | Foto: Libor Hajský

⁸ Zvukový záznam rozhovoru s Milenou P. v Praze ze dne 15. 12. 2019, soukromý archiv autorky.

⁹ *Reflex* (46) 12. 11. 2009, [autor] Doležal, J. X.: Mizející svět.

ním léta vykonával funkci krále Josef Smolka, rovněž z Ostravy, který zemřel roku 1999, a který byl olašskými Romy v Česku obecně uznávaný.

Po Smolkově smrti došlo mezi olašskými Romy k názorovému rozkolu, kdy část olašských Romů zvolení Jana Lipy (v r. 2001) novým olašským králem neuznala a zvolila si na celorepublikovém shromáždění olašských Romů v Brně paralelně do funkce jiného krále, bývalého obchodníka Jana Horvátko, přezdívaného Bobko.¹⁰ Došlo tedy k situaci velmi podobné té, již popisují historici v meziválečném období v Polsku: kvůli názorovému rozkolu a různým zájmům rozličných rodinných skupin část Romů odmítla volbu provedenou (v našem případě) ostravskými olašskými Romy. Současně některé mimoostravské rodiny pozorovaly, že se v ostravských olašských rodinách poměrně značně koncentruje vliv a moc, což vnímaly jako ohrožení. Zajímavé je, že v době největší mediální pozornosti upřené na instituci romských králů mí respondenti uváděli výpovědi svědčící o jejich přesvědčení o úpadku této funkce:

„Dříve král vládl všem rodům, dneska už taková autorita není.“¹¹ ... „Tohle žádný král není. Jakýpak je to král? Král musí mít podporu všech rodů a ne tohle... Musí být základem jednoty, musí se na něm shodnout všichni.“¹²

K úmrtí obou těchto králů došlo shodou nepříznivých okolností krátce po sobě: Lipa zemřel v roce 2012, Horvátko o rok později. Následujícího roku 2014 došlo v Hradci Králové k volbě nového „olašského krále“, jímž se stal Robert Beneš z Brna, zvaný Berci. Na volbu však nedorazili olašští Romové z Ostravy, kteří posléze volbu neuznali a vybrali si vlastního nástupce. Po smrti Jana Lipy ovšem

Hrob Jana Horvátko "Bobka", jednoho ze dvou olašských králů, Prostějov | Foto: Markéta Hajská

10 Zvukový záznam rozhovoru s Janem Horvátkem – Bobkem v Prostějově roku 2009, soukromý archiv autorky.

11 Zvukový záznam rozhovoru s S.S., nar 1934, v Ostravě-Vítkovicích roku 2002, soukromý archiv autorky.

12 Zvukový záznam rozhovoru s J.K., nar 1934, v Havířově roku 2002, soukromý archiv autorky.

mediální pozornost kolem olašských králů značně ochabla, a tak je pro outsidersy ještě složitější získat přehled o celé současné situaci.

S institucí „olašských králů“ jsou spojené další otázky: kam až lze u našich olašských Romů sledovat kontinuitu „královského titulu“? A lze hovořit o jednom romském králi, uznávaném většinou olašských rodin na území Československa, již v předválečném období?

Ačkoliv z kusých informací nejsem schopná poskládat přesný časový sled „panování“ jednotlivých romských lídrů, na základě výpovědí olašských pamětníků je jisté, že kontinuita této funkce je doložitelná (minimálně) do předválečného období, jakkoliv není průkazné, zda byl v dřívějších obdobích tento král respektovaný všemi olašskými Romy, případně i dalšími Romy. Při rozhovorech na téma romských králů, které jsem vedla s olašskými Romy v Ostravě v roce 2002, více Romů vzpomínalo na Ondřeje Stojku, o kterém část z nich hovořila (v češtině) jako o „králi“ a část jako o „vajdovi“ (Hajská 2005: 208). Tato postava je doložená i v dobovém tisku. Podle slovenského deníku *Večerník* byl Ondrej Stojka titulovaný „cikánský baron, něco jako cikánský král“ a zemřel v roce 1965 ve věku 52 let. Jeho pohřbu se mělo zúčastnit na 150 Romů z celé republiky.¹³

2.2 *Angluno Rom* – král, vajda nebo baron?

Slovo „král“ v textu používám někdy v uvozovkách, nikoliv ovšem z důvodu, že bych chtěla tuto funkci zpochybňovat. Činím tak z důvodu, že označení „král“ považuji za terminologicky nepřesné. Olašští Romové v romštině toto označení pro tuto funkci nepoužívají, i přesto, že se jinak v běžném významu (např. v pohádkách) slovo král, resp. přejímka *král-i* nebo *kraj/kiráj* (z maď. *király*) v tomto jazyce vyskytuje.

V romštině, tedy v jazyce, ve kterém dochází k primárnímu pojmenování této funkce, olašští Romové pro svého vůdce používají termín *angluno Rom* (doslova první, přední Rom). Zde je ovšem malý háček. Tento termín se používá v lehce nuancovaném významu pro nejvýše postaveného Roma na určitém území (v Česku, na Slovensku atp.), ale také pro předáka či vůdce určité rodové skupiny, u usazených olašských Romů potom pro hlavního reprezentanta určité lokální komunity. Olašský Rom Peter Stojka ve svém textu pro *Romano džaniben* přirozeně používá dva rozlišitelné pojmy: na jedné straně o *angluno Rom ando pejrouro* (přední muž v osadě, vůdce lokální komunity), zatímco na straně druhé stojí o *angluno Rom po intrego Slováko* (přední Rom na celém Slovensku) nebo o *maj angluno Rom po Slováko* (nejpřednější Rom na Slovensku) (Stojka 2009). Hierarchická struktura zřejmá všem členům této romské komunity je potom vystavěna tak, že pod druhého jmenovaného spadá řada lokálně či rodově vymezených *angluno Romů*. Toho, že olašští Romové ve svém jazyce slovo „král“ nepoužívají, si všiml

13 *Večerník* (142) 18. 6. 1965, [autor] rg: Nezvyčajný pohreb, str. 2.

14 *Český a slovenský svět* (czsk.net), nedat., [autor] Vladimír Ševela: Olašský král čili první člověk republiky. Dostupné z: <https://www.czsk.net/svet/clanky/cr/olasskykral.html> [cit. 20. 8. 2024].

také novinář V. Ševela, který uvedl, že funkce krále v olašské romštině zní *angluno Rom la republikako*, což doslovně přeložil jako „první člověk republiky“. ¹⁴ Stejný termín opakovaně v knize *Amaro trajo* používají také Peter Stojka a Rastislav Pivoň a překládají jej jako „nejvyšší představitel olašských Romů na Slovensku“ (Stojka, Pivoň 2003). Narátoři, se kterými jsem mluvila, olašští Romové, funkci „krále“ také pojmenovávali jako *o angluno Rom le Romengo* (první, přední Rom Romů) ¹⁵ nebo jednoduše *o angluno pej Rom* (první, přední na/přes Romy). ¹⁶ Zásadní je potom otázka, jak tyto termíny přeložit do majoritních jazyků. Označení *maj angluno Rom* se pravděpodobně i dříve, stejně jako dnes, v mediálních zprávách překládalo do češtiny či slovenštiny jako „(romský/ cikánský) král“, někdy ale také jako „vajda“ či „baron“. Musíme si ale uvědomit, že se jedná pouze o různé způsoby překladu tohoto termínu do majoritního jazyka, různě motivované očekáváním nebo předpokládaným kontextem. Tato nejednotnost překladu přitom působí na čtenáře matoucím a chaotickým dojmem, který podtrhuje zdánlivou nedůvěryhodnost těchto institucí. Samotní olašští Romové ovšem význam této funkce velmi dobře chápou a hierarchie jednotlivých pozic pro ně je (i byla) jednoznačná. Uvedenými pojmy ovšem výčet funkcí užívaných v majoritním jazyce nekončí. Například novinový článek uveřejněný v *Národních listech* použil pro voleného vůdce Romů titul „starosty – rychtára“, ¹⁷ v *Moravském večerníku* se objevilo označení „primáše a soudce“. ¹⁸ Naopak termín *angluno Rom* býval v dobovém tisku často překládán jako „vajda“, ¹⁹ ale také jako „baron“. Jednalo se ovšem o vůdce lokálního charakteru, respektive zastupující rody, žijící na určitém území a jejich příbuzné. Nad ním stojí u Lovárů právě *angluno Rom po Čecho/Slováko* neboli *maj angluno Rom*. Pisatelé dobových článků si ovšem podobných nuancí pravděpodobně nebyli vědomí, a tak je třeba opět podrobit čtení těchto zpráv kritické reflexi.

Lze očekávat, že podobná a stejně motivovaná terminologická nejednotnost se objevovala i v minulosti, a tedy i v období před druhou světovou válkou, na které se soustředí tento text. Podle všeho lze uvažovat o kontinuálním pokračování mocenské, organizační a soudní struktury, která se zachovala do dnešních dnů. Dle svědectví pamětníků existoval i v době před druhou světovou válkou napříč rodinami a rodovými skupinami Lovárů (*kranga*, pl. *krangi*) funkční systém romských soudců (*krísake*, popř. *krísinake Rom*), kteří představovali předáky různých rodových skupin, postupně také lokálně diferencovaných. V čele *krísi* potom stál *maj angluno Rom*.

15 Rozhovor s Josefem Kudrikem (1958, Studénka), natočeno v Ostravě autorkou dne 30. 3. 2017, Paměť Romů. Dostupné z: <https://www.pametromu.cz/index.php/pametnici-prehled/132-kudrik-josef> [cit. 20. 8. 2024].

16 Rozhovor s Márií Stojkovou (1950, Belúša), natočeno v Ostravě autorkou dne 30. 3. 2017, Paměť Romů. Dostupné z: <https://www.pametromu.cz/index.php/pametnici-prehled/131-stojkova-maria> [cit. 20. 8. 2024].

17 *Národní listy* (112) 23. 4. 1936, [autor] ou: Sjezd cikánů, str. 3.

18 *Moravský večerník* (176) 4. 8. 1933, Cikánská vesnice na cestách, str. 5.

19 Také slovenská etnoložka Ivana Šusterová v početné komunitě olašských Romů v Nitře zaznamenala, že Romové svému místnímu předákovi v romštině říkají „*angluno Rom*“, při komunikaci ve slovenštině přitom používají termín *vajda*. Tento vajda je podle badatelky v současnosti volený, v minulosti tomu však zřejmě tak nebylo (Šusterová 2015: 47, 54).

3 „Cikánští králové“ z rodu Kwieků

„Polští cikáni mají, přestože právně podléhají zákonům státu, svoji vlastní ústavu, své vlastní zákony a své vlastní soudy. Jsou vedeni králem, který má své sídlo zpravidla v blízkosti Varšavy a je volen na pět let. Přestože je král volený, je zde velmi početná rodina Kwiekova, ze které králové vždy pochází. I u letošního volebního klání se jedná o příznivce dvou bratranců Kwiekových, kteří chtějí vybojovat pro svého kandidáta královský post.“²⁰

Matejasz Kwiek – vůdce cikánského národa. Situační fotografování ve společenském oděvu, 1920–1935 | Foto: Karol Buchcar | Národní digitální archiv, Polsko, fond Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiv ilustrací, Referenční číslo: 1-P-2304. | Dostupné z: www.szukajwarchiwach.gov.pl [cit. 20. 8. 2024].

²⁰ *Neues Tagblatt für Schlesien und Nordmähren* (191) 6. 10. 1934, Königswahl bei den polischen Zigeunern, str. 2. Podobně v deníku *Večer* se stručně shrnuje otázka rodinného původu polských romských králů: „Ať Vasil nebo Michal – vždycky je to Kwiek.“ In: *Večer* (227) 3. 10. 1934, V předvečer královských voleb. Dvě veličenstva a jeden trůn, str. 2.

V prvorepublikovém Československu bylo v médiích o tématu „cikánských králů“ nejčastěji referováno v souvislosti s polskými Romy, u kterých docházelo zejména ve třicátých letech k opakovaným volbám různých králů, vzájemným neshodám a šarvátkám a k nejrůznějším, z pohledu novinářů zaznamenáníhodným aktivitám. Ještě větší prostor mělo toto téma samozřejmě v polských médiích, také díky tomu, že zejména král Michał Kwiek (Michał II.) se cíleně zaměřoval na práci s novináři a na vytváření vlastního pozitivního mediálního obrazu, v rámci kterého předkládal své plány na řešení situace Romů (Nečas 2008: 19). Problematika spojená s činností cikánských králů z rodu Kwieků patří dnes zároveň k jedné z nejlépe prozkoumaných a rozpracovaných otázek týkajících se života Romů v Polsku v meziválečném období (Gontarek 2022: 327).

Instituce romských králů má přitom v Polsku tradici od poloviny 17. století, což souviselo s vybíráním a placením daní pro polské panovníky – první dva doložení králové byli Romové, ale následně byli tito předáci jmenováni převážně z řad polské šlechty (Mirga-Kruszelnicka a Mirga-Wójtowicz 2017). Funkce polských „cikánských králů“ postupně zanikla.

3.1 Obnovení tradice „cikánských králů“ v Polsku v meziválečném období

Po první světové válce se praxe ustanovování „cikánských králů“ obnovila v souvislosti s budováním politické moci rodu Kwieků, kteří si tímto způsobem snažili posílit svůj vliv a získat výsadní postavení.

Rodiny Kwieků patřily ke skupině kalderašských Romů a do Polska přišly v rámci velké romské migrace v druhé polovině 19. století. Kotlářská profese, které se věnovali, dokázala být výnosná, a tak umožnila kumulaci značných finančních obnosů, u schopných osob tedy i majetku. Například Michał Kwiek údajně vlastnil v Poznani, kde žil, několik domů a továrnu na měděné kotle, ve které zaměstnával až 500 dělníků (Bartosz 2011: 130). Jeho rodina měla zbohatnout vykonáváním této profese již před příchodem do Polska a v době před první světovou válkou se měla pohybovat v dosti vzdálených okruzích zahrnujících území Ruska, Rakouska, Pruska i dalších zemí západní Evropy včetně Francie a Anglie, díky čemuž měl Michał Kwiek ovládnout několik světových jazyků (Nečas 2008: 19).

Král však většinu období nebyl pouze jeden, nýbrž docházelo ke sporům mezi jednotlivými vůdci. Jerzy Ficowski jako první přinesl chronologický popis působení těchto „králů“, respektive jejich bojů o nadvládu nad ostatními Romy, včetně charakteristiky činnosti jednotlivých vůdců (Ficowski 1985). Pokud bylo více králů, každý „ovládal“ Romy žijící na určitém území. Například na začátku třicátých let měl král Basil vliv především ve východní části Polska (dnes území Běloruska a Ukrajiny), na západě polských zemí měl silnější postavení Michał Kwiek, jehož aktivity se od počátku třicátých

let rozšířily za hranice Polska (Gontartek 2022: 331–332). Do této situace vstoupil Matejasz, původně držící titul „cikánský baron“, s kořeny ve Španělsku, který se ujal role prostředníka a v červenci 1930 svolal do Lodže sjezd romských předáků, který po několika dnech jednání potvrdil legitimitu pro setrvání na královském titulu pro Basila, nicméně Michał zůstal prozatímním králem v Pomořansku (Nečas 2008: 19). V následujících letech se Matejaszovy politické aktivity rozrůstaly a postupně získával politický vliv, zejména poté, co byl na mezinárodním sjezdu Romů ve Varšavě v listopadu 1934 zvolen novým vůdcem Romů. Podle hodnocení Alicje Gontarek Matejasz patřil k nejvýraznějším osobnostem a učinil mnoho rozhodnutí směřujících k modernizaci a participaci romského obyvatelstva, a i přes všechny své nedostatky si zaslouží být nazýván předním reformátorem života Romů v Polsku (Gontarek 2022: 344).

Vládnoucí Kwiekové stavěli svou mocenskou pozici na politicky vyjednané spolupráci se státními institucemi a vlivnými neromskými politiky, opírali se ale také o své rozsáhlé konexe s Romy v širším mezinárodním měřítku. První korunovaci Michała Kwieka byl v roce 1930 v Piastówě u Varšavy mezi řadou významných hostů přítomen také maršál Józef Piłsudski (Bartosz 2011: 130). Svatby svého syna s Romkou ze Španělska roku 1934 ve Velkých Hajdukách Michał využil pro svou (již druhou) korunovaci, na tuto událost se přitom sjelo mnoho vážených Romů ze zahraničí.²¹ Domnívám se, že rozsáhlé konexe pro geograficky široce zakotvené kalderašské Romy znamenaly značnou výhodu proti ostatním Romům, včetně itinerantních rodin Sintů a také včetně těch skupin Lovárů, kteří žili nebo se pohybovali jen na určitém území, a měli tak v mezinárodním měřítku oproti rodinám kalderašských Romů – Kwieků – omezenější kontakty s dalšími Romy. V roce 1934 se Michał II. zúčastnil romského sjezdu v Bukurešti a po svém návratu začal usilovat o vytvoření romského státu v Indii na řece Ganga, na který podle něj měli Romové „historické právo“ (tamtéž: 131). V průběhu let 1932–1934 se Michał Kwiek spolu se svou „družinou“ opakovaně pohyboval v Česku, na Slovensku, ale také v oblasti Podkarpatské Rusi. Po vyhoštění z Československa se Michał II. vydal do Velké Británie, kde měl v Hyde Parku oznámit, že usiluje o vytvoření romského státu v Africe (Nečas 2008: 20). Poté zprávy o něm více méně utichají, i když počátkem roku 1935 polský tisk krátce informoval, že hodlá uspořádat romský kongres za účasti delegátů nejen z Evropy, ale i Spojených států amerických a z latinské Ameriky (Marushiakova a Popov 2021: 648).

21 *Ilustrowany Kuryer Codzienny* (155) 4. 6. 1934, Zjazd cyganów z całego świata na wesele następcy tronu „króla“ Kwieka, str.6.

Michał Kwiek – král polských Cikánů. Fotografování v póze, 1920–1931 | Autor neznámý | Národní digitální archiv, Polsko, fond Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiv ilustrací, Referenční číslo: 1-P-2308 | Dostupné z: www.szukajwarchiwach.gov.pl [cit. 20. 8. 2024].

Polský romista Jerzy Ficowski hodnotil počínání Romů z rodin Kwieků jednoznačně negativně. Instituci romské monarchie považoval za projev snahy ovládnout původní polské Romy ze strany Kalderachů, coby neautochtonních migrantů, kteří přišli na polské území až jako poslední z místních romských skupin a kterým se podařilo zavést současný model výkonu královské instituce, nárokuje si nadvládu nad všemi Romy v polském státě i mimo něj. Nadvláda jedné skupiny nad ostatními pak byla podle Ficowského doprovázena aktivitami, které označil za samozvané a uzurpátorské, přičemž každý z významnějších romských lídrů z této skupiny byl podle jeho názoru samozvaným vůdcem, nebo produktem spolupráce s policií (Gontarek 2016: 147). Pozdější badatelé ale interpretují působení Michała Kwieka jako člověka zapojeného do mezinárodní politiky, více či méně obratně podporujícího integrační projekty mezi evropskými Romy. Jeho reformy uvnitř komunity, ale i jeho snahu o internacionalizaci romské problematiky lze považovat alespoň za počáteční politický program. Podle Alicje Gontarek je třeba

soupeření o moc a snahu ovládat co nejširší skupiny interpretovat ne jako příklad chamtivosti a hrabivosti Kwieků, jak tento fenomén vysvětloval Ficowski, ale jako symptom pozitivní transformace. Soupeření o „trůn“ lze podle ní vnímat jako tendenci ke sjednocování a předkládání jednotného vedení, svědčící také o snaze vymanit se z archaického sociálního modelu, který udržoval romskou komunitu do značné míry rozptýlenou a dezintegrovanou (Gontarek 2016: 152–153).

3.2 Volba romského krále ve Varšavě (1937)

„Královské korunovace byla civilizovaná Evropa svědkem před několika týdny – královskou volbu nezažila už několik století. Tento demokratický princip byl už dávno odstraněn ze všech evropských království, udržel se jen v říši Cikánů. Cikáni si zachovali neporušenou kmenovou organizaci, v mnoha končinách stojí v jejich čele volený a korunovaný král.“²²

Článek o volbě cikánského krále. Na fotografii „senátoři“, zástupci významných romských rodů, volící krále. | Autor neznámý | *Pražský illustrovaný zpravodaj* (28) 15. 7. 1937, Korunovace nového cikánského krále

Jak vypadala volba romského krále za časů „dynastie“ Kwiek? K pochopení průběhu takové události i k utvoření si představy o mediálním obrazu, který vyvolala nejen v Polsku, ale i v sousedním Československu, uvedu příklad volby a korunovace Janusze Kwieka ve Varšavě v roce 1937. Sjezd se konal 4. července na varšavském sportovním stadionu a účastnilo se jej podle novinových zpráv snad až 30 tisíc diváků.²³ Na stadion přišli korespondenti mnoha zahraničních časopisů a desítky

²² *Světobzor* (26–52), ročník 1937, nedat., Evropa má o krále více, str. 459.

²³ *Pražský illustrovaný zpravodaj* (28) 15. 7. 1937, Korunovace nového cikánského krále, str. 14.

fotografií domácích i zahraničních. O průběhu slavnosti podle tohoto zdroje vysílalo přes 100 rozhlasových stanic, tribuny byly naplněny obecníkem, pozváno bylo také mnoho politiků, zahraničních diplomatů a jiných významných hostů.

Protopresbyter pravoslavné církve Teodorovič žehná nově zvolenému cikánskému králi Januszovi Kwiekovi, Varšava 1937 | Autor neznámý | Národní digitální archiv, Polsko, fond Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiv ilustrací, Referenční číslo: 1-P-2312-9 | Dostupné z: www.szukajwarchiwach.gov.pl [cit. 20. 8. 2024].

Obřad korunovace provedli tři pravoslavní duchovní, kteří vložili na hlavu krále korunu z pozlaceného bronzu a zahalili ho královským pláštěm.²⁴ Z novinových zpráv máme k dispozici nejen průběh slavnosti,²⁵ ale i popis uspořádání prostoru: uprostřed sletišť bylo postaveno pódium pokryté červeným kobercem, po stranách byla květinová dekorace, uprostřed byl umístěn dřevěný trůn, vedle něho byl stůl

24 *Večer* (159) 10. 7. 1937, Cikáni dostali krále. Obchodník papírem financoval korunovaci krále Jana, str. 3.

25 Program Uroczystości Koronacyjnych Króla Cygańskiego w Polsce 1937, object No. Rom_10086.

Dostupné z: <https://www.romarchive.eu/en/collection/program-of-coronation-celebrations-of-the-polish-king-of-gypsies-1937/> [cit. 20. 8. 2024].

se zlatou urnou a těžký železný zvonek. Podél pódia byla postavena křesla volitelů označovaných citovaným zdrojem za „senátory“ a křesla pro kandidáty.²⁶ Všichni „senátoři“ byli oblečeni v jednotných tmavých fracích, pod nimiž měli bílé košile, a na hlavě měli všichni stejné cylindry. Během volby měli volitelé odevzdávat do zlaté urny své hlasovací lístky, které pak sčítali tři „senátoři“. V čele sedělo pět kandidátů z rodu Kwieků. Jak popisuje dobový tisk, po volbě odevzdávaly jednotlivé romské delegace královi dary, mimo jiné zlatý řetěz, květy nebo sud piva. Poté král obcházel tribuny a všichni mu provolávali slávu.²⁷

Nově zvolený cikánský král Janusz Kwiek na trůně, Varšava 1937 | Autor neznámý | Národní digitální archiv, Polsko, fond Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiv ilustrací, Referenční číslo: 1-P-2312-1 | Dostupné z: www.szukajwarchiwach.gov.pl [cit. 20. 8. 2024].

²⁶ *Slovenský ľud* (28) 14. 7. 1937, Korunovali nového cigánskeho kráľa, str. 383.

²⁷ Tamtéž. Celý obřad lze vidět na krátkém videu z korunovace, umístěném na kanále youtube, s názvem: Janusz Kwiek, król Cyganow – koronacja 1937 rok. Jak můžeme postřehnout, kromě oficiálních proslovů v polštině zní při komunikaci kandidátů také romština. Více: <https://www.youtube.com/watch?v=ehchL1cUsSo> [cit. 20. 8. 2024].

Soudobý československý tisk o celé akci informoval většinou senzacechtivým a mírně posměšným tónem. Článek „Korunovace nového cikánského krále“ v *Pražském ilustrovaném zpravodaji* zdůrazňoval, že korunovační rekvizity byly vypůjčeny z varšavského muzea.²⁸ Podle deníku *Večer* byly rekvizity včetně trůnu a korunovačního pláště s korunou vypůjčeny z polského Národního divadla, kde se jich mělo jinak užívat v roli krále Leara, což prý působilo „dojem angažované hry, tím spíše, že se za vstup na korunovační akt platilo.“²⁹ Zmiňované byly různé paradoxní detaily, například že žena posledního krále měla ihned obvinít nového krále z účasti na vraždě,³⁰ nebo že se zjistilo, že kandidáti na trůn nemají představu o celkovém počtu Romů. Deník *Večer* uváděl, že „kolika lidem a jaké zemi bude nový král Jan vládnout, sám [král] ještě neví“.³¹

Z celkového charakteru akce je ale zřejmé, že událost měla i značný politický rozměr, a to nejen s ohledem na počet pozvaných polských politiků a zahraničních diplomatů, ale též na počet přítomných Romů a romských lídrů. Volby se mělo účastnit 30 romských „senátorů“, část z nich měla zastupovat romské skupiny ze zahraničí. Podle deníku *Slovenský ľud* zde měli být přítomní zástupci Romů z Polska, Francie, Rumunska, Maďarska, Litvy, Španělska a z Československa.³² To podtrhuje interpretaci této akce jakožto integrální součásti vznikajícího mezinárodního romského hnutí.

Kandidát na trůn Rudolf Kwiek s rodinou. První zprava je vidět dcera Rudolfa Kwieka Julie, manželka zabitého krále Matejasze. Rudolf Kwiek byl kandidátem francouzských Romů. Varšava 1937 | Autor neznámý | Národní digitální archiv, Polsko, fond Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiv ilustrací, Referenční číslo: 1-P-2312-5 | Dostupné z: www.szukajwarchiwach.gov.pl [cit. 20. 8. 2024].

28 *Pražský ilustrovaný zpravodaj* (28) 15. 7. 1937, Korunovace nového cikánského krále, str. 14.

29 *Večer* (159) 10. 7. 1937, Cikáni dostali krále. Obchodník papírem financoval korunovaci krále Jana, str. 3.

30 *Pražský ilustrovaný zpravodaj* (28) 15. 7. 1937, Korunovace nového cikánského krále, str. 14.

31 *Večer* (159) 10. 7. 1937, Cikáni dostali krále. Obchodník papírem financoval korunovaci krále Jana, str. 3.

32 *Slovenský ľud* (28) 14. 7. 1937, Korunovali nového cigánskeho kráľa, str. 383.

3.3 Kalderašští Romové v meziválečném Československu

V meziválečném Československu se pohybovali kalderašští Romové pouze v minimálních počtech. Do Čech i na Moravu se dostávali kalderašští Romové z Polska, většinou ale jen krátkodobě. Významnou stopu zde zanechala rodina kotlářů s příjmením Běla. Jazykovou ukázkou pořízenou od Josefa Běly, nar. roku 1886, „snad na Pardubicku“ citoval ve své publikaci věnované romskému jazyku jazykovědec Jiří Lípa (1965: 56), který tuto podskupinu označil za kotláře. Podle přepsaného úryvku se jedná bezpochyby o kalderašský dialekt romštiny. Příjmení Běla najdeme hojně zaznamenané po celé meziválečné období v nejružnějších českých a moravských archivech, ovšem nikoliv ve složkách monitorujících „potulné cikány“, ale zejména v evidenčních knihách vlastníků živnostenských listů³³ vykonávajících kotlářské práce, a to až do konce třicátých let.³⁴ Nemáme ovšem důkazy, že by tyto rodiny byly ve styku s rodinami s příjmením Kwiek, které doprovázely Michała Kwieka na začátku třicátých let, nebo se jakkoliv zapojovaly do popisovaného dění.

„Cikánský král“ Michał Kwiek hovoří během obřadu s Karolem Grzesikem, starostou obce Velké Hajduky (Hajduki Wielkie), kde Kwiek žil. Fotografie z jeho druhé korunovace, 3. 5. 1934 | Autor neznámý | Národní digitální archiv, Polsko, fond Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiv ilustrací, Referenční číslo: 1-P-2888-8 | Dostupné z: www.szukajwarchiwach.gov.pl [cit. 20. 8. 2024].

33 Například v evidenční knize živnostenských licencí za okres Mladá Boleslav byl uveden již v roce 1922 jako majitel kotlářské živnosti Josef Běla, narozen roku 1880 v obci Blonice, Halič, a dále v roce 1923 také Michał Běla, narozený 1875, taktéž Blonice, Halič. SOKA Mladá Boleslav, f. OÚ Mladá Boleslav, kn. 137.

34 Například: SOKA Mladá Boleslav, f. OÚ Mladá Boleslav, kn. 138; SOKA Mělník, f. OÚ Kralupy nad Vltavou, ev. č. 228 – Záznam vydaných vidovaných licencí k provozování živností obcházením (pro živnosti kočovné); SOKA Opava, f. OÚ Opava, i. č. 21 – Jmenný rejstřík o vydaných podomních knížkách (1926–1937); SOKA Přemyslení, f. OkÚ Říčany, i. č. 25 – Vidovací kniha pro kočovné živnosti (1923–1942). Moje další výzkumy ovšem ukazují, že alespoň část rodin Bělových v Česku zůstala, a to až do poválečného období, resp. prostřednictvím svých potomků až do současnosti.

Pobyt Michała Kwieka a jeho příbuzných na území Československa měl oproti tomu zcela jiný charakter a byl spojen se značnou mediální pozorností. O situaci „polských cikánů“, kteří přišli roku 1933 na území Československa s vízem za účelem „obchodu a lázeňské léčby“ spolu s Michałem Kwiekem, a kteří se následně usadili v srpnu 1933 v Praze Strašnicích, informoval oběžník četnickým stanicím č. 401/2 vydaný Zemským úřadem v Praze dne 6. 4. 1934 s názvem „Polští cikáni neoprávněný pobyt v Československé republice“.³⁵ Přítomnost Michała Kwieka je v mnoha detailech pozoruhodná. V době, kdy se většině romských rodin, vnímaných úřady jako „kočující“ nebo „potulní cikáni“, na území Česka nedařilo získat trvalejší ani přechodné ubytování (nejsou mi známy žádné záznamy o pronájmu bytu či domu osobám vnímaným v rámci kategorie „kočujících cikánů“), Michał Kwiek s početným doprovodem zde úspěšně bydlel v hotelích nebo pronajatých bytech či domech. Nečas popisuje jejich krátkodobý pronájem vily v Ostravě-Prívově, dále od června 1932 do srpna 1933 pronájem nemovitosti v pražských Strašnicích (kde měli získat živnostenské listy k trhoveckému prodeji měděného nádobí a galanterního zboží) a později také bytů v Hradci Králové, Chrudimi, Kutné Hoře nebo Karvině. To ukazuje, že dostatečně velký finanční obnos dokázal prolomit jinak neprostupné společenské hranice, které určovaly „potulným cikánům“ pozici lidí na okraji společnosti. Na osoby pohybující se s Michałem Kwiekem také evidentně nebyly systematicky používány možné sankce vyplývající ze zákona o potulných cikánech z r. 1927 a nevztahovaly se na ně například lokální zákazy o pohybu „potulných cikánů“, jako bylo například rozhodnutí vydané 13. května 1933 Zemským úřadem v Praze s názvem „Určení území v okolí Velké Prahy, do něhož jest potulným cikánům vstup zakázán“, ve kterém bylo v návaznosti na § 10 zákona č. 117/1927 Sb. vymezeno území, na které byl ode dne vydání zprávy zakázán vstup „potulným cikánům“.³⁶

Zajímavý je také způsob, jak se rodiny Kwieků pohybovaly. Podle Nečase vlastnily vozy (maringotky), ale na dlouhé vzdálenosti (například z Pardubic do Bohumína) si je nechávaly vozit po železnici. Tento způsob přepravy potvrzuje také novinový článek deníku *Expres* z února 1934, který informoval o cestě „krále cikánů“ do Rumunska vlakem z Kolína, ke kterému byly připojeny tři nákladní vozy vezoucí maringotky Michała a jeho rodiny, která ho měla doprovázet. Předtím se měla jeho družina pohybovat v okolí Kolína a Pardubic, kde měla vyrábět a prodávat po domech měděné kotle.³⁷ Pouze o několik dní dříve informoval slovenský tisk, že

35 Uložený například ve složce SOKA Mělník, f. OÚ Mělník, kart. 892, sign. III/9/2. K porovnání také Baloun (2022: 136–137).

36 NA Praha, f. MV – stará registratura, 5/98/3, k. 2431, č.j. 172 – Hlášení četnické stanice Praha Velitelskému četnickému oddělení v Praze z 21. 6. 1933.

37 „Nutno přiznati, že tuto výrobu dobře ovládala a měla mezi sebou vesměs dobré mistry – kotláře, kteří si také dosti vydělali.“ *Expres* (40) 19. 2. 1934, Cikánský král Kwiek se stěhuje do Rumunska, str. 4.

Michał Kwiek putuje po Slovensku a snaží se získat místní Romy pro svou myšlenku – založení samostatného „cikánského státu“ na jednom ostrově u afrického pobřeží. To mělo u Romů v Liptovském Svätém Mikuláši vzbudit nedůvěru a odpor.³⁸ Podle krátké noticky z listopadu 1934 mělo být záměrem cest Michala Kwieka po území ČSR vybírání daní a poplatků od svých poddaných, což mělo vzbudit nesouhlas československých Romů a jejich následné podání stížností úřadům na Kwiekovo konání.³⁹ Podle popisovaných událostí tedy dokázali Michal a jeho rodina kombinovat mocensko-politické a agitační aktivity (spojené i s výběrem poplatků od místních Romů) s provozováním kotlářských prací a jejich prodejem na trzích i po domech. To vše do doby, než byla rodina Kwiekova v září 1934 z Československa úředně vyhoštěna (Nečas 2008). Od té doby zřejmě byly jejich cesty na naše území ojedinělé, již vzhledem k tomu, že četnické stanice se jejich dalšímu vstupu snažily zabráňovat.⁴⁰

4 Odraz dění u polských romských králů na situaci v Československu

„Ve skutečnosti neexistují žádné údaje, které by mohly naznačovat, že v příběhu [králů] jsou zahrnuti i Cikáni z jiných skupin“ (Gontarek 2022: 359).

Jednou z klíčových otázek tohoto textu je, zda mělo celkové dění související s aktivitami polských romských králů dopad na Romy žijící v Československu a případně jaký. Na základě rešerše v soudobém tisku se mi podařilo nashromáždit informace o tom, že politické a organizační aktivity Romů v Polsku měly na dění mezi Romy v soudobém Československu značný vliv, zejména mezi komunitami tradičně neusazených Romů. Spojitost s děním mezi Romy v Polsku přímo zmiňuje novinový příspěvek v *Poledním listu* z jara 1932, který informoval o konání volby „cikánského krále“ v březnu toho roku v okolí Brna, na který se mělo sjíždět „neobvyklé množství cikánů, stahujících se do brněnského okolí, a to nejen z různých koutů republiky, ale i ze sousedního Rumunska a Polska.“⁴¹ Po policejním šetření se zjistilo, že se bude konat volba nového krále. Ta byla v článku dávána do souvislosti s tím, že před nedávnem zemřel poslední král v Polsku. O neprostupnosti celého systému volby romského krále může vypovídat závěrečná poznámka, že „jména kandidátů se nepodařilo zjistit, ježto jsou před necikány chovány přísně v tajnosti.“⁴²

38 *Slovenský východ* (28) 4. 2. 1934, Samostatné cigánske kráľovstvo v Afrike – kráľ by už bol, str. 5.

39 *Pražský ilustrovaný zpravodaj* (45) 8. 11. 1934, Cikánský král Michal Kwiek, polský příslušník, byl vypovězen z území čsl. Republiky, str. 3.

40 Oběžník četnickým stanicím čís. 401/2 vydaný Zemským úřadem v Praze dne 6. 4. 1934 s názvem „Polští cikáni neoprávněný pobyt v Československé republice, uložený například ve složce SOkA Mělník, f. OÚ Mělník, kart. 892 sign. III/9/2m, nebo také Nečas 2008.

41 *Polední list* (71) 11. 3. 1932, V brněnském okolí se konají volby cikánského krále, str. 1.

42 Ibid.

Jak se zdá z dobového tisku z třicátých let, romské sjezdy za účelem zvolení vůdce Romů nebyly ničím výjimečným. *Moravský večerník* v srpnu 1933 popisoval táboření 29 „cikánských rodin“ s 35 vozy, tedy asi 350 osob, tábořících na Šumpersku, které se vracely ze sněmování v Uničově, kde se mělo jednat o nástupci za zemřelého severomoravského „primáše a soudce Kirsche“.⁴³ Podle příjmení se mohlo jednat o předáka Sintů. *Národní listy* koncem dubna 1936 informovaly o plánovaném konání „sjezdu cikánů“ 1. května v Bernarticích nad Odrou u Nového Jičína, kde se mělo sejít „asi 50 potulných tlup cikánských [...] ze země moravskoslezské a ze Slovenska.“⁴⁴ Program byl popsán ve stručnosti tak, že „k účastníkům promluví nejstarší cikán, načež se bude konati volba starosty – rychtára. Sjezd bude ukončen veselící.“⁴⁵ O několik dní později deník *Polední list* zveřejnil oznámení, že plánovaný sjezd padesáti „cikánských tlup“ je zakázán z bezpečnostních důvodů.⁴⁶ Ze stručného textu ovšem nevyplývá, kdo z Romů se měl sjezdu účastnit či jej organizovat. Vzhledem k regionu konání mohlo jít pravděpodobně opět o Sinty.

Nedlouho poté článek v *Poledním listu* informoval o tom, že novým „cikánským králem“ bude Richard Kraus, který při pohřbu předchozího krále, „jímž byl Raymond Laubinger, který vládl jako vzdorokrál a byl zvolen před třemi lety v Bruntále, zaplatil veškeré útraty královského pohřbu a postaral se o to, aby 3 800 cikánských příslušníků se dokonale najedlo a napilo.“⁴⁷ Z této zprávy lze vyčíst cenné detaily. Především, že se volba týkala (podle příjmení) Sintů pohybujících se na území Severní Moravy. Pokud bychom ovšem považovali údaj o počtu hostů (3800) za pravdivý, toto číslo by jistě značně přesahovalo severomoravskou sintskou komunitu, a celé události se tedy museli účastnit také hosté z jiných zemí, nebo z jiných (subetnických) romských komunit (případně v kombinaci oboje). Dalším cenným objevem je, že i v této komunitě docházelo k neshodám při určení „krále“ a z toho důvodu došlo ke zvolení „vzdorokrále“, který velmi pravděpodobně zastupoval a zároveň zastřešoval znesvářené širší rodiny.

Událostí, která měla opět prokazatelnou spojitost s děním na romské scéně v sousedním Polsku, konkrétně s úmrtím krále Matejasze, bylo pořádání sjezdu za účelem zvolení nového romského krále v Olomouci v dubnu 1937. Podle *Národních listů* bylo pro bezpečnostní složky nejasné, proč se do Olomouce

43 *Moravský večerník* (176) 4. 8. 1933, Cikánská vesnice na cestách, str. 5.

44 *Národní listy* (112) 23. 4. 1936, Sjezd cikánů, str. 3.

45 Tamtéž.

46 *Polední list* (121) 30. 4. 1936, Zakázaný sjezd cikánů v Novém Jičíně, str. 2.

47 *Polední list* (110) 12. 5. 1936, Cikáni budou mít ve Slezsku nového krále, str. 3. Z etnografického hlediska je také zajímavá informace, že „všechna majetek zemřelého krále Laubingera byl podle staré cikánské tradice v pondělí spálen, mezi ním i královský vůz, zdobený krásnými řezbami a kovářím.“

začalo sjíždět „více než 50 cikánských vozů a další se očekávají“.⁴⁸ Zpráva uvádí, že účastníci byli většinou kotláři (tedy zřejmě Kalderaši), obchodníci s koňmi (tedy pravděpodobně Lovárové a/nebo Sinti, mohlo se jednat i o české/moravské Romy) nebo podomní obchodníci (totéž). Z Brna měl prý na korunovaci přijet „královský obřadník, ověšený stříbrnými a zlatými řetízky a odznaky.“⁴⁹ Podle krátké zprávy deníku *Slovenské zvesti* měl v Olomouci plánovanou volbu „cikánského krále“ financovat zámožný Rom, který však nepřišel, a tak se volba nekonala.⁵⁰ Tento článek, shodně s údaji zveřejněnými o stejné události v *Národních listech*, uvádí, že všeobecně uznávaným budoucím královým nástupcem je Kwiekův dvanáctiletý syn. I když k volbě krále nedošlo, podařilo se podle citovaného zdroje alespoň zvolit králova zástupce, kterým se stal Raimund Nový, „boxer a majitel několika domů v Bratislavě. Jeho pobočníkem bude Maron Vrba, obchodník koňmi.“⁵¹ Tyto informace jsou opět cenné, pokud zvážíme vzájemnou součinnost jednotlivých romských skupin: Sintů,⁵² Lovárů, a českých Romů,⁵³ to vše v určité součinnosti s polskými Romy (Kalderachy). Očekávání, že na sjezdu, který měl za cíl volbu krále, měl být hlavním kandidátem syn Matejasze Kwieka, otevírá otázku, do jaké míry byli do organizace celé akce zapojeni polští Romové z rodu Kwieků, a do jaké míry se očekávalo, že by k volbě romského krále polského původu došlo na území Československa. Z hlediska zájmů polských Romů by taková lokalizace místa volby zřejmě nedávala smysl.

4.1 Nepodařená volba romského krále v Opavě v červnu 1937

„Mezi koňmi se proháněl bezpočet bezstarostných dětí, zatímco dospělí postávali s vážným výrazem v hloučcích a živě gestikulující vedli nesrozumitelné rozhovory. Bylo slyšet všechny možné jazyky, maďarštinu, češtinu, němčinu, rumunštinu a samozřejmě i cikánštinu.“⁵⁴

Konečně se opět dostávám ke zmařenému pokusu o volbu romského krále na začátku června 1937. Mezi jazyky citovanými v úryvku článku periodika vydávaného v Opavě poněkud překvapivě chybí polština. Měli by to přeci být právě polští Romové ze skupiny Kalderachů, z jejichž řad pocházel zesnulý král Kwiek,

48 *Národní listy* (95) 6. 4. 1937, Volba cikánského krále v Olomouci, str. 3.

49 Tamtéž.

50 *Slovenské zvesti* (67) 7. 4. 1937, Kto bude cigánským kráľom?, str. 4.

51 Tamtéž.

52 Jméno Raimunda Nového na základě křestního jména odkazuje k sintským kořenům, i když měl tento Rom (či Sinto) převzaté české příjmení.

53 Příjmení Vrba bylo běžné u českých Romů.

54 *Neues Tagblatt für Schlesien und Nordmähren* (4) 2. 6. 1937, Mißglückte Zigeuner Königswahl in Troppau, str. 6.

u kterých bychom mohli předpokládat, že budou organizovat volbu nového krále, a tedy že právě z jejich řad bude nejvíce zástupců, neboť celá záležitost romských králů v Polsku byla přeci zejména jejich hrací plochou. Citovaný článek ani další novinové zprávy referující o této události však o přítomnosti Kwieků nebo jiných polských Romů nehovoří. Nenalezneme je ani mezi kandidáty, kteří jsou v textu představeni:

„Je to zástupce od německy hovořících cikánů Fritz Schubert z Teplic, potom zápasník Raimund Nový z Bratislavy, a nakonec obchodník s koňmi Anton Stojka z Topolčan na Slovensku. Všichni tři zastávají u cikánů v Československu a v příhraničních zemích vysoké posty a těší se u svých soukmenovců jistě úctě“.⁵⁵

Dva kandidáti patřili podle všeho k Sintům: již v Olomouci přítomný boxer Raimund Nový, který tam byl zvolen zástupcem krále, jakkoliv není jasné, co titul přesně obnášel a jaké s ním byly spojené výsady nebo povinnosti, a dále další německy hovořící Sinto, příjmením Schubert, pocházející z Teplic. O Schubertovi z Teplic se mi nepodařilo zjistit více informací. Jméno Raimund Nový je vícekrát zmiňováno v monografii Jany Horváthové *...to jsou těžké vzpomínky* v rámci výpovědí romských pamětníků (Horváthová 2021: 307, 468–469).⁵⁶ Není ovšem jisté, zda se jednalo o téhož Raimunda Nového, nebo zda se jedná jen o shodu jmen.

4.2 Anton Stojka (Báno), kandidát na romského krále

Nejvíce údajů mám o třetím kandidátovi: jedná se totiž o legendami opředeného Antona Stojku alias Bána z Topolčan, který byl několik let po válce v září 1951 kvůli své spolupráci s kriminální policií zavražděn v slovenském Komárně jinou skupinou olašských Romů a jehož ostatky byly následně zašity do vykuchaného koně a zahrabány. Nicméně, jak ukazují dobové zdroje, v roce 1937 byl Anton Stojka vážený muž, který si získal ze strany ostatních Romů respekt a takové

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Jméno Raimunda zmiňuje například pamětnice Berta Krausová nebo pamětník František Daniel. Mělo se jednat o Roma, resp. Sinta, který následně za války inklinoval k okupantům a údajně měl i funkci na brněnském kriminálním ředitelství. Osoba se stejným jménem (rok narození 1901) byla uvedena na seznamu vězňů v CTII Hodoníně (Nečas 2014: 57), jeho osobu v táboře v Hodoníně zmiňoval také pamětník František Daniel v souvislosti s tím, že měl brát úplatky od ostatních vězňů za slib svobody, podle jiných zdrojů měl být dokonce příslušníkem SS, který měl dát svého mladšího bratra do německé armády a po válce se měl vystěhovat do západního Německa (Horváthová 2021: 145). Uvěznění Raimunda Nového (nar. 1901) v koncentračním táboře v Hodoníně u Kunštátu v roce 1943 dokumentují také složky uložené v archivu Bad Arolsen, podle kterých byl dále vězněn v koncentračním táboře v severoněmeckém Börgermooru-Papenburgu. Po válce měl uváděný pobyt i s manželkou v Kolíně nad Rýnem, kde také v roce 1954 zemřel (Arolsen Archives, ITS Digital Archive, ID doc. 6.3.3.2./112067549).

postavení, že se stal vážným kandidátem na pozici romského krále. Mezi jeho podporovateli můžeme jistě tušit početné rodiny Lovárů, se kterými se mohl dostávat do kontaktu při obchodech s koňmi, jejichž prostorové trajektorie zahrnovaly nejen jižní a jihozápadní Slovensko, ale také severní Moravu a další území Česka (Hajská 2023). Autorovi citovaného článku se prý podařilo za pomoci četníka, který měl na Bána „jen mávnout rukou a jmenovaný servilně přiběhl“, získat s tímto kandidátem na post „krále“ osobní rozhovor, který novinář v článku shrnuje:

„Je to 34letý obchodník s koňmi Anton Stojka z Topolčan. Ten muž nepůsobí špatným dojmem. Od svých soudruhů se odlišuje minimálně příjemným zevnějškem a čistotou. Jeho oblek sice už není nejnovější a jeho kalhoty mají několik záplat z šátků jiné barvy, ale za to má Stojka na sobě zářivě červenou koženou sukni, a dokonce i náramkové hodinky. Ochotně odpovídá na moje otázky. Stojka je už i nyní uznávaný muž. Je vůdcem topolčanského okresu a podléhá mu 2000 rodin slovenských cikánů. Ze svého postavení je oprávněný vynášet rozsudky a musí se zasazovat o zájmy svého klanu. S vyřizováním obchodů mu pomáhá pobočník, kterého má k dispozici. Jeho pole působnosti je velice různorodé. Jeho poddaní se na něj obracejí ve všem. Vyřizuje jim nepříjemnosti s úřady, a především rovná jejich spory. Jeho slovu se musí každý podvolit. Tresty jsou velice přísné. Když např. cikán dluží svému soukmenovci peníze a ani po opakovaných upomínkách dluh nesplácí, je vyzván předstoupit před náčelníka, který mu dá zaplatit trojnásobek dlužné částky. V případě neuhrazení je pak částka vymáhána na příbuzných. Stejně tak náčelník trestá i nevěru se souhlasem svedené ženy, zatímco případy znásilnění trestá už sám král. Člověka ale další Stojkovo vyprávění přivede v úžas. Nejen že pro svůj úřad vybírá od svých poddaných daně, ale musí odvádět peníze i králi. V jeho kraji královská daň vynese čtvrtletně 20 000 Kč. Tyto peníze posílá pravidelně králi. Být králem tedy není vůbec špatný obchod, protože od všech svých poddaných v dunajských zemích se ročně sejde několik milionů korun.“⁵⁷

Úryvek poměrně detailně líčí postavení a funkce Antona Stojky, kterého žurnalista označuje za „náčelníka“, což byl zřejmě pokus o nalezení dobového českého ekvivalentu pro romský post *angluno Rom*. Anton Stojka byl podle popisu jistě i romským soudcem (*krísako Rom*). Za přínosné považuji popsání hierarchické mocenské struktury včetně systému placení daní až po krále. Zde je ale právě otázkou, ke komu směřovaly tyto poplatky i výše jmenované povinnosti v době před volbou nového krále. Byl to nedávno předtím zavražděný Matejzajs Kwiek, nebo, jak by se dalo očekávat, byl tímto králem někdo z komunity československých

⁵⁷ Neues Tagblatt für Schlesien und Nordmähren (4) 2. 6. 1937, Mißglückte Zigeuner Königswahl in Troppau, str. 6.

Lovárů, a jeho smrt se pouze časově shodovala s úmrtím polského krále Kwieka? Popis procesu volby krále, který novinář od Bána získal, se totiž dost odlišoval od výše uvedeného popisu varšavské volby krále:

„Každý kandidát si s sebou přivede své příznivce a před samotnou volbou horlivě agituje i mezi svými rivaly, kterým slibuje výhody do budoucnosti, a snaží se je přitom ovlivnit i peněžitými dary a alkoholem. Když se všechno podařilo, shromáždí se náčelníci s uchazeči o trůn a obklopeni davem přistoupí k hlasování. Svou vůli dávají cikáni najevo zvednutím ruky. Je-li takto král zvolen, tak mu musí okamžitě všichni, i jeho protikandidáti, přísahat věrnost. Pak nový král přislíbí i svým poddaným být jim dobrým panovníkem. Závěrem slavnostního aktu je samozřejmě velkolepá oslava, která jde na účet nového krále.“⁵⁸

Dovolím si na tomto místě udělat malou odbočku a krátce se ještě věnovat osobě Antona Stojky – Bána. Anton Stojka se narodil roku 1903 v Topolčanech. Jeho otec Michal Stojka (nar. 1863),⁵⁹ který se narodil a měl domovské právo rovněž v Topolčanech, měl (kromě dcer) ještě několik starších synů (Josef 1884, Pavol 1887, Ladislav 1888, Ondrej 1898). Ti se, stejně jako Anton, všichni živil jako koňští handlíři⁶⁰ a dle všeho dokázali vykonávat své řemeslo s velkým úspěchem i ziskem. Jakožto vykonavatelé stejné profese si museli bratři a otec vzájemně konkurovat. Taková situace byla možná důvodem rozrůznění a rozšíření jejich trajektorií do různých okresů bývalého Československa s jednoznačnou orientací na české země ve třicátých letech. To, že si svou profesi všichni synové dokázali udržet, podtrhuje vysoký sociální status této rodiny. Otec Michal Stojka a dva Antonovi bratři navíc vlastnili živnostenské oprávnění pro obchod s dobytkem, a to jako jedni z mála Romů na území bývalého Československa.⁶¹ Podle úředních záznamů i svědectví pamětníků – vnoučat Antonova otce Michala Stojky⁶² – si Michal se svými syny a jejich rodinami pořídil v meziválečné době rodinný dům v Topolčanech na adrese Práznovská 11, do kterého se rodina pravidelně vracela, a kde se někteří její členové zdržovali i dlouhodobě. Jak naznačuje citovaný článek v opavském deníku, Antonovi Stojkovi se podařilo nakumulovat určitý

58 Tamtéž.

59 Jména rodičů František Stojka a Terezia Lakatošová. Poznámka v matriční knize: Zingaros Valachicus. Slovakia Church and Synagogue Books, 1592–1935, FamilySearch (<https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:QVNX-4T3D>), [cit. 18. 6. 2023]; číslo mikrofilmu neuvedeno.

60 ŠA Nitra/ Topolčany, f. OÚ Topolčany, k. 25a – kn. Evidencia cigánských legitimácií.

61 Tato skutečnost je zapsána v několika svazcích *Adresáře Republiky československé pro průmysl, živnost, obchod a zemědělství* (viz *Adresář* 1932: 3119; 1935: 3063; 1936: 3079).

62 Osobní nahrávka autorky se Štefanem Stojkou (*1932 v Topolčanech) pořízena 22. 3. 2002 v Ostravě; osobní nahrávka autorky s Františkem Stojkou (*1940 v Topolčanech), pořízena 29. 3. 2002 v Ostravě; výpověď G.S. (*1939 v Topolčanech), VÚA-VHA Praha, f. Sbíрка osobních spisů žadatelů o vydání osvědčení podle zákona č. 255/1946 Sb., spis žadatele č. 350064/04.

kapitál, mezi který patřil jednak nemovitý i movitý majetek, ale dále také sociální kapitál, spočívající v zázemí vlivné a početné rodiny a s tím související s podporou a respektem ze strany mnoha Romů. Jiný článek ze stejného období, který rovněž představuje Antona Stojku jakožto kandidáta na romského krále, zmiňuje také fakt, že Anton vlastnil osobní automobil,⁶³ což byla v té době (nejen mezi Romy) rarita, kterou si mohl málokdo dovolit. Rovněž podle svědectví jeho synovce měl Báno velkou autoritu mezi Romy v okolí Topolčan a působil jako soudce v *krísi*.⁶⁴ Na druhou stranu zmínky v soudobém tisku jasně informují o tom, že Bánova spolupráce s policií, kvůli které se stal v letech po válce pro mnohé Romy odsouzenímhodným zrádcem a která se stala důvodem jeho pozdějšího zavraždění, zřejmě započala již v tomto období. Pokud mám z předestřené učinit závěry, u Antona Stojky lze najít podobné rysy, které mu pomohly ve své době získat moc, politický vliv a postavení mezi Romy, jaké lze spatřit u úspěšných lídrů z rodin Kwieků: mezi nimi lze vyzdvihnout především ekonomickou úspěšnost a schopnost nakumulovat kapitál, zázemí vlivné rodiny, ale také spolupráci s bezpečnostními složkami a pravděpodobně i s dalšími majoritními institucemi, včetně médií. Jiným podobným rysem je úsilí o pozvednutí Romů, kterou naznačuje v případě Bána například zmínka jeho synovce, že usiloval o to, aby Romové chodili do školy nebo se vyvarovali kriminálního chování.

4.3 Další významné okolnosti a události následující po nezdařené volbě romského krále v Opavě

Vraťme se ale nyní zpět k tématu nezdařené královské volby v Opavě. Informovaly o ní také *Lidové noviny* ve zprávě, která potvrzuje předpoklad, že se volba krále měla konat v reakci na úmrtí polského romského krále Kwieka. Stejně tak jsou potvrzeny informace o plánovaném konání na cvičišti u obce Slavkov a jména tři kandidátů: Bedřich Schubert z Teplic-Šanova, zápasník Rajmund Nový z Bratislavy a Anton Stojka z Topolčan. Detailněji zde bylo zdůvodněno zrušení celé akce:

„Když se shledalo, že vojenské úřady odmítly povolit tábor na vojenském cvičišti a že by tlupy mohly tropit v Opavě výtržnosti, rozprášili četníci cikány do všech úhlů kraje. Volba byla odročena na počátek července a má se konat v Olomouci, kde se již cikáni sjeli před měsícem a rovněž se nedohodli na kandidátu.“⁶⁵

63 *Slovenský denník* (143) 24. 6. 1937, Kto bol prvý cigánsky kráľ?, str. 3.

64 „A odevšad k nám přicházeli Romové. Z Chynoran, Krušovců, Bošan, odevšad k nám chodili. A chodili za Bánem. A ten jim dělal soudy. Staral se, aby mezi sebou nebojovali. Aby nekradli, aby mezi nimi byl klid. Aby nekradly jejich děti. Aby mohly chodit do školy a tak. Báno je učil. A i nás. Byl to chytrý člověk, chodil do školy“. Zvukový záznam rozhovoru se Štefanem Stojkou v Ostravě z 30. 3. 2017, soukromý archiv autorky.

65 *Lidové noviny* (275) 3. 6. 1937, Nezdařená volba cikánského krále, str. 4.

Z popisu „rozprašení“ přímo číší bezmocnost postavení Romů ve sledované době a jejich závislost na rozhodnutích státního aparátu a bezpečnostních složek, které Romy vnímaly jako bezpečnostní hrozbu a které zcela určovaly a limitovaly možnosti jejich sebeorganizačních aktivit, ale i etnoemancipačního úsilí.

O kandidátech na „cikánského krále“ informoval také *Slovenský denník* na konci června 1937, podle kterého se o trůn ucházeli kromě výše uvedených tří zájemců ještě další dva kandidáti. Deník představil jednoho z nich, „jistého Vrábika,⁶⁶ rodáka ze Slovenského Nového Města. Autor článku s ním uskutečnil rozhovor ve vlaku:

„Je 40ti letý a má ženu a děti. Jedno navštěvuje lidovou školu. Vrábik ovládá tři řeči a přirozeně i cikánštinu. Je celkem slušně oblečený, má vázanku, palici z bambusu a je spokojený se životem, jako ledajaký maharádža s Indie. (...) Vrábik chce být skutečně nekorunovaným králem Cikánů. (...) Otec jeho dědy byl též „jeho Veličenstvo“ cikánský král.“⁶⁷

Jako podmínky pro zvolení králem prý kandidát uvedl, že králi musí být minimálně třicet let, nesmí mít žádnou tělesnou vadu a přirozeně musí být i „čistokrevný Cikán“.⁶⁸

O volbě romského krále v Opavě, opět v přímé souvislosti s volbami krále v Polsku, stručně psal také deník *Polední list*, který uvedl, že se měl v Opavě po smrti „cikánského krále Kwieka volit nový král, Československé úřady však cikánský sjezd zakázaly, a tak ho cikáni přeložili do Varšavy na 4. července.“⁶⁹ Přípravované volbě za hranicemi Polska na československém území se podle všeho vůbec nevěnoval polský soudobý tisk a nezmiňuje ji ani žádný z polských historiků. To nasvědčuje, že z pohledu polských Romů byl tento pokus o volbu krále na území Československa zřejmě nevýznamný nebo chápáný jako iniciativa československých Romů, a takto zvolený král by tedy pravděpodobně nebyl polskými Romy uznán.

Jiný význam měl ale tento akt pro Romy žijící v Československu, respektive zejména na severní Moravě, ve Slezsku a na západním Slovensku. *Večer – lidový deník* popisoval plánovanou volbu „cikánského krále“ ve Varšavě, kde byli podle tohoto zdroje čekatelé na trůn kandidáti z rodu Kwieků:

66 Jedná se dost pravděpodobně o smyšlené jméno, nebo možná o *románo ánav* (jméno užívané mezi Romy, přezdívkou). Vzhledem k popisovaným tradicím je pravděpodobné, že se jedná rovněž o Lovára.

67 *Slovenský denník* (143) 24. 6. 1937, Kto bol prvý cigánsky kráľ?, str. 3.

68 Tamtéž.

69 *Polední list* (178) 28. 6. 1937, Volby cikánského krále za vstupné, str. 3.

„Nedávno si chtěli naši cikáni v Olomouci zvolit krále, ale k volbě nedošlo. Později ztroskotala volba cikánského krále v Opavě, protože vojenské úřady nepropůjčily cikánům cvičiště. Mezi našimi cikány není, jak se proslýchá, úmyslu voliti za krále polského cikána. Naši cikáni prý nechtěli vůbec žádného doživotního krále, nýbrž prezidenta, voleného na určité období.“⁷⁰

Slovenský denník, který vyšel přibližně dva týdny po volbě krále Janusze, uvedl, že zprávy o korunovaci Janusze za „krále Cikánů“ vyvolaly na Slovensku veliký rozruch. „Cikáni“ z okolí Nitry se podle tohoto zdroje rozhodli svolat „cikánský sněm“, na kterém se chtěli poradit, jestli mají nového krále z rodu Kwieků uznat, nebo si zvolit svého vlastního krále. Ve zprávě se píše, že Romové na Slovensku měli svého kandidáta na trůn cikánského krále, jistého „Stojku, který patřil mezi cikánské milionáře. Nemá sice právě celý milion, ale přece jen je dost zámožný a má i jakési vzdělání. Je ostrovtipný a pomáhá pátrat četníkům, když se nějaký Cikán dopustí trestného činu.“⁷¹ Podle popisu se velmi pravděpodobně jedná opět o Antona Stojku. Jednání sněmu bylo podle popisu velmi bouřlivé, ale nakonec se dohodlo, že nitranský sněm nového krále Janusze neuznává a že v dalším roce bude svolán další sněm do Hodonína, kam budou pozváni také Romové z Čech a Moravy.⁷²

4.4 Chystaný sněm v Košicích v roce 1938 v rámci Výstavy východu

Jaký byl v situaci další vývoj, není jasné. Jestli se v roce 1938 další volba krále uskutečnila, se mi nepodařilo zjistit. Vzhledem k politickému vývoji v ČSR, v rámci kterého došlo zejména v pomnichovském období k řadě antidemokratických proměn a ke stupňování protiromských nálad a zavádění prvních diskriminačních opatření, to ale považuji za nepravděpodobné. V tomto kontextu je nutné zmínit připravovanou volbu romského krále na podzim roku 1938 v Košicích, jež se měla stát součástí připravované výstavy věnované východu Slovenska. Slovenský deník *Slovenský hlas* a český deník *Polední list* publikovaly koncem května 1938 dva velmi obsahově i stylisticky totožné články informující o tom, že součástí této velkolepé a rozsáhlé výstavy věnované východu republiky je plánovaná také výstava věnovaná životu a poměrům slovenských Romů. Toto téma mělo být prezentované v zábavném stylu jako atrakce lákající četné zájemce o toto téma. V rámci výstavy byl chystaný také „cikánský den“ s pestrým programem, například s monstrikoncertem 101 „cikánských hudebníků“ pod vedením A. Danyiho, s koncertem 50 krojovaných „cikánských školních dětí“ a s divadelní

70 *Večer – lidový deník* (152) 30. 6. 1937, Naši cikáni si chtějí zvolit místo krále – prezidenta, str. 1.

71 *Slovenský denník – orgán Slovenskej národnej rady* (161) 16. 7. 1937, Aj slovenskí Cigáni majú „kráľovské starosti“, str. 10. Podle popisu může dost pravděpodobně jít o Bána – Antona Stojku, viz níže, s tím, že došlo ke zkomolení nebo záměně romské přezdívky (*románo ánav*).

72 Tamtéž.

hrou Cikánská svatba. Speciální atrakcí měl být kongres „cikánských delegátů“ z celé republiky a volba „cikánského krále“ pro Československo. Na slavnost měli být pozvaní také tři romští králové ze sousedních států.⁷³ Jubilejní Výstava východu 1938 nakonec proběhla v Košicích ve velkolepém stylu, na výstavní ploše s rozlohou 174 tisíc m², čímž se naprosto vymykala jiným podobným akcím (Matula 2022). Podle dochovaných katalogů k této výstavě však nakonec k zařazení programu zaměřeného na Romy ani k propojení se sjezdem romských delegátů a volby krále nedošlo, opět pravděpodobně vzhledem k celkovému vývoji politické situace na podzim roku 1938.

Antonovi Stojkovi se však později přesto podařilo stát se vůdcem Romů, i když víme, že měl i řadu odpůrců, zejména vzhledem ke spolupráci s kriminální policií. Milena Hübschmannová ho ve svém textu přesto označuje „posledním vajdou kočovných Romů“ (Hübschmannová 1962: 18) a jako na krále na něj vzpomínali i jeho potomci a potomci jeho příbuzných, žijící dodnes v Ostravě.

5 Závěr

Téma instituce romského krále a jeho voleb je u nás málo probádané. Domnívám se však, že je třeba zařadit je jako součást bádání o tématu sebeorganizování Romů na území Československa a souvisejícího aktivního vytváření politických a mocenských strategií vycházejících z vlastních iniciativ Romů, které měly nepochybně za cíl posílení pozic Romů. Jak jsem ukázala, záměrem těchto snah mohlo být již v předválečných dekádách vybudování vlastní organizační struktury přesahující existující lokální a rodové hierarchické struktury moci, které byly nezávislé na institucích majoritní společnosti, pod něž jinak Romové na všech frontách spadali. Jak jsem dále předestřela, na tyto snahy Romů je nutné nahlížet jako na aktivity spoluúčasti Romů na řešení vlastního postavení mající mezinárodní rozměr, přesahující státní hranice a svědčící o dostatečné informovanosti o činnostech Romů z dalších zemí, zejména v reakci na dění mezi Romy v sousedním Polsku, odkud pronikaly jednotlivé vlivné osoby i na území Československa a snažily se zde uplatnit svůj vliv. Jak jsem ukázala, události spojené s politickým uskupováním Romů, s pořádáním romských sněmů a sjezdů mezinárodního rozměru i s okázalými volbami králů v Polsku, přitahující pozornost médií i politiků, podnítily a umocnily sebeorganizační činnost Romů v Československu, a měly tedy vliv na způsoby hledání vlastní romské reprezentace. V reakci na tyto aktivity došlo u Romů v Československu ke snaze zvolit si vlastního romského krále za Československo, což považuji za příklad poměrně ojedinělé sebeorganizační aktivity, na které se aktivně podíleli Romové

⁷³ *Slovenský hlas* (116) 20. 5. 1938, Výstava východu 1938. Niet obavy z omeškania priprav košickej výstavy, str. 7; *Polední list* (140) 21. 5. 1938, Tři cikánští králové na výstavu do Košic, str. 1.

napříč jednotlivými subetnickými romskými uskupeními, která si tradičně volila vůdce pouze v rámci své vlastní širší rodové skupiny. Takové úsilí je tedy možné hodnotit jako snahu o sjednocování Romů a nalezení vlastní reprezentace, které lze hodnotit jako překročení původně patriarchálního modelu, založeného na vedení určité rodové nebo lokálně vymezené skupiny, v jejímž čele stojí vůdce (patriarcha) – například u olašských Romů *angluno Rom*.

Volbu romského krále ve sledovaném období lze vnímat, slovy Mileny Hübschmannové, jako „skutečně mezinárodní romskou událost“ (Hübschmannová 1962: 18). Nadnárodní rozměr celé této instituce je přitom v literatuře značně opomíjený, jelikož v tomto období je většinou na romské komunity žijící na našem území nahlíženo jako na lokálně zakotvené jednotky (včetně itinerantně žijících rodin, pohybujících se jen na určitém teritoriu), které spolu nebyly ve vzájemném styku nebo se nikterak politicky neorganizovaly. Domnívám se ale, že zorganizování poměrně strukturovaných voleb, jejichž součástí byli například volitelé zastupující různé romské rody nebo rodiny, včetně hostů – významných Romů zvaných ze zahraničí, a další institucionalizované prvky, vyžaduje (minimálně) jistou míru vnitřní organizace. To zároveň předpokládá funkční způsob vzájemné komunikace – a to v době, kdy musela být klasická forma komunikace (pošta, telegram, telefon) zejména pro rodiny žijící na cestách obtížně dostupná.

Jakkoliv ale můžeme vnímat snahy Romů jako úsilí o vytvoření politické struktury nezávislé na majoritní společnosti, tyto struktury byly na druhou stranu často schopné fungovat jen s podporou majoritních politiků na různém stupni lokální či regionální hierarchie, bezpečnostních orgánů a často také díky aktivní práci s médii – tedy s institucemi majoritní společnosti, které do značné míry limitovaly jakékoliv politické a organizační projevy Romů.

Prameny

Archivní zdroje

Arolsen Archive, f. ITS Arolsen Archive
NA Praha, f. MV – stará registratura
SOkA Mělník, f. OÚ Mělník
SOkA Mělník, f. OÚ Kralupy nad Vltavou
SOkA Mladá Boleslav, f. OÚ Mladá Boleslav
SOkA Opava, f. OÚ Opava
SOkA Přemyslen, f. OkÚ Říčany
ŠA Nitra/ Topolčany, f. OÚ Topolčany

Rozhovory

- Rozhovor s Milenou P. (nar. 1943), nahrán autorkou v Praze 15. 12. 2019, česky (soukromý archiv autorky).
- Rozhovor s Janem Horvátkem – Bobkem (nar. 1937), nahrán autorkou v Prostějově roku 2009, romsky (soukromý archiv autorky).
- Rozhovor s S.S. (nar. 1934), nahrán autorkou v Ostravě-Vítkovicích roku 2002, česky (soukromý archiv autorky).
- Rozhovor s J.K. (nar. 1934), nahrán autorkou v Havířově roku 2002, česky (soukromý archiv autorky).
- Rozhovor s Josefem Kudrikem (nar. 1958), nahrán autorkou v Ostravě 30. 3. 2017, romsky (soukromý archiv autorky).
- Rozhovor s Márií Stojkovou (nar. 1950), nahrán autorkou v Ostravě 30. 3. 2017, romsky (soukromý archiv autorky).
- Rozhovor se Štefanem Stojkou (nar. 1940), nahrán autorkou v Ostravě 30. 3. 2017, romsky (soukromý archiv autorky).

Tisk

- Polední list* (71) 11. 3. 1932, [autor neuveden] V brněnském okolí se konají volby cikánského krále, str. 1.
- Expres* (121) 27. 5. 1932, [autor neuveden] Král Michal II daktyloskopován i s 25 druhů svého komonstva, str. 1.
- Moravský večerník* (176) 4. 8. 1933, [autor neuveden] Cikánská vesnice na cestách, str. 5.
- Slovenský východ* (28) 4. 2. 1934, [autor] šp: Samostatné cigánske kráľovstvo v Afrike – kráľ by už bol, str. 5.
- Expres* (40) 19. 2. 1934, [autor neuveden] Cikánský král Kwiek se stěhuje do Rumunska, str. 4.
- Ilustrowany Kuryer Codzienny* (155) 4. 6. 1934, [autor neuveden] Zjazd cyganów z całego świata na wesele następcy tronu „króla“ Kwieka, str. 6.
- Večer* (227) 3. 10. 1934, [autor neuveden] V předvečer královských voleb. Dvě veličenstva a jeden trůn, str. 2.
- Neues Tagblatt für Schlesien und Nordmähren* (191) 6. 10. 1934, [autor neuveden] Königswahl bei den polischen Zigeunern, str. 2.
- Pražský illustrovaný zpravodaj* (45) 8. 11. 1934, [autor neuveden] Cikánský král Michał Kwiek, polský příslušník, byl vypovězen z území čsl. Republiky, str. 3.
- Národní listy* (112) 23. 4. 1936, [autor] ou: Sjezd cikánů, str. 3.
- Polední list* (121) 30. 4. 1936, [autor neuveden] Zakázaný sjezd cikánů v Novém Jičíně, str. 2.

- Polední list* (110) 12. 5. 1936, [autor] -K-: Cikáni budou mít ve Slezsku nového krále, str. 3.
- Národní listy* (95) 6. 4. 1937, [autor] rt: Volba cikánského krále v Olomouci, str. 3.
- Slovenské zvesti* (67) 7. 4. 1937, [autor neuveden] Kto bude cigánským kráľom? str. 4.
- Neues Tagblatt für Schlesien und Nordmähren* (4) 2. 6. 1937, [autor] -fchil: Mißglückte Zigeuner Königswahl in Troppau, str. 6.
- Lidové noviny* (275) 3. 6. 1937, [autor] op: Nezdařená volba cikánského krále, str. 4.
- Slovenský denník* (143) 24. 6. 1937, [autor] mtj: Kto bol prvý cigánsky kráľ?, str. 3.
- Polední list* (178) 28. 6. 1937, [autor neuveden] Volby cikánského krále za vstupné, str. 3.
- Večer – lidový deník* (152) 30. 6. 1937, [autor neuveden] Naši cikáni si chtějí zvolit místo krále – prezidenta, str. 1.
- Večer* (159) 10. 7. 1937, [autor] -drý: Cikáni dostali krále. Obchodník papírem financoval korunovací krále Jana, str. 3.
- Slovenský ľud* (28) 14. 7. 1937, [autor neuveden] Korunovali nového cigánskeho kráľa, str. 383.
- Pražský illustrovaný zpravodaj* (28) 15. 7. 1937, [autor neuveden] Korunovace nového cikánského krále, str. 14.
- Slovenský denník – orgán Slovenskej národnej rady* (161) 16. 7. 1937, [autor] D: Aj slovenskí Cigáni majú „kráľovské starosti“, str. 10.
- Neues Tagblatt für Schlesien und Nordmähren* (4) 21. 7. 1937, [autor neuveden] Eine verwickelte Zigeunergeschichte, str. 4.
- Světozor* (26–52), ročník 1937, nedat., [autor neuveden] Evropa má o krále více, str. 459.
- Slovenský hlas* (116) 20. 5. 1938, [autor] drah: Výstava východu 1938. Niet obavy z omeškania priprav košickej výstavy, str. 7.
- Polední list* (140) 21. 5. 1938, [autor neuveden] Tři cikánští králové na výstavu do Košic, str. 1.
- Večerník* (142) 18. 6. 1965, [autor] rg: Nezvyčajný pohreb, str. 2.
- Reflex* (46) 12. 11. 2009, [autor] Doležal, J. X.: Mizející svět, str. nezjištěna.

Literatura

- Adresář 1932. *Adresář Republiky československé pro průmysl, živnosti, obchod a zemědělství*. Praha: Rudolf Mosse. Dostupné z: ndk.cz [cit. 1. 5. 2024].
- Adresář 1935. *Adresář Republiky československé pro průmysl, živnosti, obchod a zemědělství*. Praha: Rudolf Mosse. Dostupné z: ndk.cz [cit. 1. 5. 2024].
- Adresář 1936. *Adresář Republiky československé pro průmysl, živnosti, obchod a zemědělství*. Praha: Rudolf Mosse. Dostupné z: ndk.cz [cit. 1. 5. 2024].
- Baloun, P. 2020. „Cikáni, metla venkova!“ *Tvorba a uplatňování proticikánských opatření v meziválečném Československu, za druhé republiky a v počáteční fázi Protektorátu Čechy a Morava (1918–1941)*. Dizertační práce. Praha: Karlova univerzita.
- Baloun, P. 2022. „Metla našeho venkova!“ *Kriminalizace Romů od první republiky až po prvotní fázi protektorátu (1918–1941)*. Praha: FHS UK – Scriptorium.
- Bartosz, A. 2011. Cygański król Michał II Kwiek. *Dialog/Pheniben Kwartalnik Stowarzyszenia Romów w Polsce* (2): 126–131.
- Ficowski, J. 1985. *Cyganie na polskich drogach*. Kraków, Wrocław: Wydawnictwo Literackie.
- Gontarek, A. 2016. Królowie cygańscy w II Rzeczypospolitej. Wokół dorobku Jerzego Ficowskiego na temat sprawy cygańskiej w okresie międzywojennym. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria XVI*: 145–158.
- Gontarek, A. 2022. Poland: Matejasz Kwiek (ca. 1887–1937). A “Baron” and “Leader of the Gypsy Nation” in Interbellum Poland. In: Marushiakova, E., Popov, V. (eds.). *Roma Portraits in History: Roma Civic Emancipation Elite in Central, South-Eastern and Eastern Europe from the 19th Century until World War II*. Schöningh, Paderborn: Brill, 283–326.
- Hajská, M. 2005. K identitě ostravských olašských Romů. In: Bittnerová, D., Moravcová, M. (eds.). *Kdo jsem a kam patřím?* Praha: SOFIS, 195–210.
- Hajská, M. 2023. Rodina Stojkova. Prostorová mobilita a územní ukotvenost olašských Romů – Lovárů v bývalém Československu. Habilitační práce (nepubl.). Praha: FF UK.
- Horváthová, J. 2021. ...to jsou těžké vzpomínky. I. Svazek. Brno: Větrné mlýny.
- Hübschmannová, M. 1962. „Z cikánského folklóru.“ *Dějiny a současnost* 62 (9): 16–18.
- Lípa, J. 1965 *Cikánština v jazykovém prostředí slovenském a českém. K otázkám starých a novějších složek v její gramatice a lexiku*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Marushiakova, E., Popov, V. 2021. *Roma Voices in History A Sourcebook Roma Civic Emancipation in Central, South-Eastern and Eastern Europe from the 19th Century until World War I*. Leiden: Brill.

- Matula, P. 2022. Jubilejná Výstava východu ČSR v roku 1938. *Kultúrne dejiny / Cultural History* 13 (1): 45–61.
- Mirga-Kruszelnicka, A., Mirga-Wójtowicz, E. 2017. The Roma Movement in Poland. Dostupné z: <https://www.romarchive.eu/en/roma-civil-rights-movement/roma-movement-poland/> [cit. 20. 8. 2024].
- Nečas, C. 2008. Cikánský král Michal Kwiek a jeho působení v Československu. *Vlastivědné listy – dějiny, umění, příroda, dnešek* 34 (2): 19–22.
- Nečas, C. 2014. *Pamětní seznam II. Hodonín*. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského.
- Sadílková, H., Slačka, D., Závodská, M. 2018. *Aby bylo i s námi počítáno. Společensko-politická angažovanost Romů a snahy o založení romské organizace v poválečném Československu*. Brno: MRK.
- Slačka, D., Viková, L. 2022. Czechoslovakia: The Daniel and Kyr Families from the Strážnice Area and Their Attempts to Improve the Position of Moravian and Slovak Roma to Benefit Czechoslovakia. In: Marushiakova, E., Popov, V. (eds.). *Roma Portraits in History: Roma Civic Emancipation Elite in Central, South-Eastern and Eastern Europe from the 19th Century until World War II*. Schöningh, Paderborn: Brill, 283–326.
- Stojka, P. 2009. Magerimo / Vyhostenie. *Romano džaniben* 16 (ňilaj): 153–169.
- Stojka, P., Pivoň, R. 2003. *Amaro trajo*. Bratislava: Sd studio.
- Šusterová, I. 2015. *Život olašských žien*. Bratislava: Veda.